

Димитрина Ал. Михайлова (София)

ДАНИ НА ГЕОГРАФСКИТЕ КАРТИ ЗА РЕГИОНАЛНИТЕ ТОПОНИМИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

Топонимичните изследвания се базират преди всичко на веществени паметници (археологически находки, предмети от материалната култура и изкуство) и на писмени извори (летописни истории, законодателни актове, грамоти и други документи от книжовните хранилища на църкви и манастири). Колкото и ценни да са, те не винаги са абсолютно достоверни, поради което ползването им налага особено внимание и критичност. Това се отнася и за старите топографски карти, които са библиографска рядкост или са трудно достъпни за ползване.

Липсата на географски карти, които да сочат топографските особености на страната ни и да се използват от пътешественици, констатира още през 1876 г. професор *Каниц*, който на въпроса дали може да ползва географска карта на определен санджак, получил от турски паша следния отговор: “На мене даже съвсем съвестно е да говоря за това. За нас е неприлично и срамно, че чужденците едвам тепърва произвеждат на наша почва картографически изследвания, които би трябвало да бъдат отдавна в нашите ръце. Даже в мирно време ние усещаме недостатък от топографически данни” (К а н и ц 1876:360).

През 16, 17, 18 и първата половина на 19 век външният свят е имал смътни и неверни понятия не само по отношение на историческото ни минало, но и за топографията ни. Това особено ясно се вижда от появилите се по това време в Западна Европа карти. Посоченият недостатък затруднява по-късните изследвания, тъй като много населени места изчезват, а някои пътища изменят посоката си.

По-известни картографски трудове от този период са, както следва:

Карта на пътя на река Дунав от Виена до Никопол на венецианец *П. М. Коронели*, издадена след венецианско-турската война (около 1690

г.), в която неточно са разположени селища, реки и планини, напр. река *Тимок* тече край *Бълогракията* (вероятно *Белоградчик*) и се влива в р. *Лом*, която от своя страна минава край гр. *Дерново* (*Търново*) и *Лаго де Селиста*, р. *Арчар* е пренесена върху мястото на р. *Иска* (*Искър*), *Стара планина* е представена като вал, пресичащ Турция от изток към запад, много от безразборно нахвърляните места са фиктивни.

Карта на северната част на Отоманската империя на морския инженер *Занкони*, издадена във Венеция през 1771 г., където *Триядица* (*София*) не е на мястото си, върху р. *Тимок* е отбелязано фиктивно селище *Цибаль*, което следващите картографи наричат гр. *Чипил*, гр. *Белоградчик*, под име *Градишка*, е поставен погрешно до р. *Лом*, край р. *Дунав* се намират фиктивни селища и река *Сморден*.

Карта за навигация по р. Дунав от Землин до Черно море, издадена във Виена през 1789 г., в която австрийският капитан *Тауферер* допуска същите, но и нови грешки.

Карта на Европейска Турция, издадена в Нюрнберг през 1804 г., в която немският географ *Манерт* отбелязва *Балкана* като успоредна на *Витлохъ* (*Витоша*) верига, поставя *София* северно от *Балкана*, гр. *Лом* и *Дриновец* – върху р. *Арчар*, а реките *Тимок* и *Арчар* според картата са малки потоци.

Карта на Сърбия и Босна на австрийския географ *И. Рид*, издадена във Виена през 1810 г., която изобилства от груби грешки.

Генерална карта на европейска Турция на *Воданкур*, издадена в Мюнхен през 1818 г., върху която областта между р. *Тимок* и р. *Арчар* е представена с много малък размер, върху р. *Тимок* е отбелязан несъществуващ град *Ципил*, а върху р. *Лом* – *Переник*.

Карта на Турция на френския топограф *Лани*, издадена в Париж през 1822 г., в която е поместена несъществуваща р. *Смърдан*, водеща началото си от пограничните българо-сръбски планини, върху нея – селищата *Фалковец*, *Боровица*, *Средогрив* и *Търговище*, които в действителност са по горното течение на р. *Лом*, върху последната неточно са отбелязани разположени в действителност върху р. *Джибрица* селища, а *Тимошката долина* (*Крайна*) е представена с големи грешки и фиктивни селища.

Карта на европейска Турция на полковник *Вайс*, издадена във Виена през 1829 г., в която са допуснати неточности при отбелязване на областта между р. *Тимок* и р. *Арчар*, напр. гр. *Лом* се намира на 6–7 км от

устието на р. *Лом*, пограничните българо-сръбски планини са представени под общо име *Вратарница планина*, *Черни връх* е нанесен в близост до р. *Нишава*.

Карта за Европейска Турция на проф. *Киперт*, издадена в Берлин през 1853 г., където се забелязват същите неточности, каквито е допуснал *Вайс*.

Карта за Европейска Турция на английския генерал *А. Ф. Макинтош*, издадена в 1855 г., която изобилства от грешки.

Карта за Европейска Турция на полковник *Р. фон Шеда*, издадена през 1869 г., в която са повторени всички груби грешки на *Вайс* и на други пътешественици, освен това в областта между реките *Дунав*, *Тимок*, *Лом* и *Стара планина* са отбелязани 75 имена на селища, от които 26 са фиктивни, а останалите в по-голямата си част не са на точните си места.

Второ издание от 1871 г. на картата за Европейска Турция на *Киперт*, която се отличава с по-голяма точност, но и с оскъден материал (посочени са само 50 населени места).

Ще спра вниманието си на картата на *Фрид* от 1829 г., която използвах в топонимичните си изследвания. Върху нея открих сравнително по-малко неточности и по-голям брой селища:

– за района на гр. *Монтана*: *Sziprovatz* (*Чипровци*), *Khopil* (*Копиловци*), *Bojczenovtzi* (*Бойчиновци*), *Kutlov* (*Кутловица*, днес *Монтана*), *Leczevo* (*Лехчево*), *Medan* (*Мадан*), *Markov* (вероятно *Мърчево*), *Ogrin* (вероятно *Охрид*) (М и х а й л о в а 1984)

– за района на *Берковско*: *Begroviza*, *Berkovatz* (*Берковица*), *Draganitzza* (*Драганица*), *Guszantzi* (*Гушанци*, по-късно *Замфирово*), *Bielavitza* (*Балювица*), *Siriznik* (*Черешовица*) (М и х а й л о в а 1986)

– за *Ботевградския* район: *Privetz* (*Правец*), *Rodotin* (*Радотина*), *Kraiev* (*Краево*), *Novacz* (*Новачене*), *Lipiane* (*Липен*), *Vidrari* (*Видрапе*), *Vraczetci* (*Врачеш*), *Etropoli* (*Етрополе*) (М и х а й л о в а, под печат).

Що се отнася до ойконимните форми, с малки изключения те са изписани коректно. Не са редки случаите обаче, когато селищата са изместени от действителното им място, понякога значително, напр. *Кутловица* (днес *Монтана*) върху картата на *Фрид* отстои на еднакво разстояние от *Берковица* и *Бойчиновци*, вместо два пъти по-близо до *Берковица*, *Врачеш* е отбелязано южно, вместо западно, от *Правец*, *Радотина* се намира съвсем близо до *Враца*, действителното му място

е много по на изток, **Берковица** е погрешно поставена върху р. *Огоста* на един и същи хоризонтал с *Враца*, **Копиловци** вместо северозападно, лежи западно в непосредствена близост с *Берковица*, **Медковец** вместо южно – северно от *Мадан*, **Драганица** навярно е в непосредствена близост южно, вместо югоизточно от *Берковица*, **Балювица** – югоизточно, вместо североизточно от *Берковица*, **Гушанци** (*Замфирово*) е фиксирано югоизточно вместо североизточно от *Берковица*, **Цариброд** и **Враца** се намират неточно на един и същи хоризонтал, р. *Огоста* е поставена също погрешно.

Въпреки посочените недостатъци картата на *Фрид* е ценна с това, че формите на някои ойконими, потвърдени от по-стари записи, позволяват да се предположат различни от днешните облици, напр. *Bielovitza*. У *Фрид* и *Белувиче* (у С т о й к о в 1961:369) дават възможност да се допусне вероятна начална форма *Беловица* или *Белювица* за берковското селище с днешно име *Балювица* (М и х а й л о в а 1986:58).

Върху картата на *Фрид* са отбелязани несъществуващи днес селища: ***Bielgratz*** между *Чипровци* и *Кутловица* (*Монтана*), ***Gradanak***, североизточно от *Кутловица* (*Монтана*) и северозападно от *Бойчиновци*, ***Losъna*** между *Новачене* и *Правец*, ***Pirznik*** между *Чипровци* и *Дреновец* и др., които могат да се приемат за мними, или ако има данни за това – за изчезнали. Напр. в картата на *Фрид* североизточно от *Кутловица* (*Монтана*) се намира селище *Zatvorniki*. В микротопонимията на *Белотинци*, отстоящо на 9 км североизточно от *Монтана*, е запазен топоним *Затворник* за разположена западно от селището местност. Може да се предположи, че става въпрос за изчезнало селище, чието име е фиксирано върху картата на *Фрид* (М и х а й л о в а 1984:114).

В старите топографски карти не са отбелязани пътища, възвишения, долини, планински проходи, много от реките и населените места не са на точното им място или са фиктивни, поради което те не могат да бъдат надеждни източници.

Единствено проф. *Каниц* след пътешествията си у нас с научна цел през 1871, 1872 и 1874 г. помества сравнително точна и пълна карта на България, която улеснява Австрийския и Руския генерални щабове при съставянето на карти за Европейска Турция през 1875–1876 г.

Изложението дава възможност да се отбележи, че старите топографски карти са извор за топонимичните проучвания, към които е необ-

ходимо внимателно и критично отношение.

ЛИТЕРАТУРА

- К а н и ц, Ф. 1876. Дунайская България и Балканский полуостров. София.
- М и х а й л о в а, Д. 1984. Местните имена в Михайловградско. София, БАН.
- М и х а й л о в а, Д. 1986. Местните имена в Берковско. София, БАН.
- М и х а й л о в а, Д. (под печат). Местните имена в Ботевградско.
- С т о й к о в, Р. 1961. Наименования на български селища в турски документи на Ориенталския отдел на Народната библиотека “Кирил и Методий”. – Народна библиотека “Кирил и Методий”, Библиотеката на Софийския университет, Известия за 1958 г., т. 1/7, 363–490.